

Менеджмент і маркетинг

УДК 330.43

В.А. Андреева
кандидат економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»

Базові принципи та алгоритм розроблення стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки регіону в умовах сталого розвитку

У статті визначено принципи розроблення стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, запропоновано алгоритм забезпечення сталого розвитку регіону в її межах.

Ключові слова: сталий розвиток, еколого-економічна безпека регіону, економічна система, екологізація економіки, загрози, небезпека.

В.А. Андреева
кандидат економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»

Базовые принципы и алгоритм разработки стратегии обеспечения эколого-экономической безопасности региона в условиях устойчивого развития

В статье определены принципы разработки стратегии обеспечения эколого-экономической безопасности региона, предложен алгоритм обеспечения устойчивого развития региона в ее рамках.

Ключевые слова: устойчивое развитие, эколого-экономическая безопасность региона, экономическая система, экологизация экономики, угрозы, опасность.

V. Andriieva
PhD in Economics
“KROK” University

Basic Principles and Algorithm of Strategy Development of Ecological and Economic Security Provision of the Region in the Conditions of Sustainable Development

In this article the principles of strategy development of ecological and economical safety in the region are defined, the algorithm of ensuring sustainable regional development within its limits is suggested.

Keywords: sustainable development, ecological and economical regional safety, economical system, ecologization of economics, threats, danger.

Постановка проблеми

Кінцевою метою призначення процесу забезпечення еколого-економічної безпеки є еколого-економічні потреби та інтереси суспільства. Відповідно, метою процесу забезпечення такої безпеки є досягнення максимально сприятливих показників здоров'я населення та навколишнього середовища.

Наявні напрацювання щодо забезпечення еколого-економічної безпеки на регіональному рівні, які в основному представлено у вигляді теоретичних засад і конкретних та адаптованих до певних територій методик, що характеризуються: фрагментарністю, відсутністю універсальності, обмеженістю у використанні, низькою адекватністю умовам оцінювання тощо. У науково-практичних рекомендаціях, спрямованих на вирішення проблеми еколого-економічної безпеки, часто не передбачається встановлення структурно-функціональних зв'язків між господарчими діями і подіями, економічними й екологічними явищами та процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останнім часом зростає інтерес науковців і практиків до проблем забезпечення еколого-економічної безпеки. Усе більше фахівців і науковців розглядають вирішення цих проблем в аспекті сталості розвитку регіональних соціо-еколого-економічних систем. Нормативно-правові засади еколого-економічної безпеки на державному рівні закріплено Законом України «Про основи національної безпеки України» та Указом Президента України від 26 березня 1999 р. №284-99 «Про Концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій» [1; 5]. Правові аспекти еколого-економічної безпеки досліджуються вітчизняними науковцями з метою вдосконалення існуючої правової бази як на основі кращих вітчизняних практик, так і шляхом запозичення передового світового досвіду [7]. У межах східного партнерства Європейським Союзом напрацьовано низку рекомендацій у вигляді програм імплементації європейського досвіду до українських реалій [2; 3]. Основною світовою тенденцією є розгляд еколого-економічної безпеки держав та їх регіонів у межах сучасної концепції сталого розвитку, яку деталізовано в роботах вітчизняних учених Л.Г. Мельник [6] і вчених далекого зарубіжжя Г. Дейлі [4]. Останнім часом отримали подальший розвиток економічні аспекти еколого-економічної безпеки в працях вітчизняних учених О.І. Захарова [8], О.А. Кириченко [8], С.М. Лаптева [8], П.Я. Пригунова [8], В.С. Сідака [8] та інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що попри певні напрацювання стосовно забезпечення еколого-економічної безпеки в різних аспектах її вивчення та розглянуті в науковому плані сутність, певні механізми та методи її забезпечення на різних рівнях, на сьогодні відсутні систематизовані наукові знання щодо принципів методик і алгоритмів формування стратегій еколого-економічної безпеки на регіональному рівні в межах концепції сталого розвитку, яка у світі є домінуючою.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Ефективне вирішення всієї сукупності науково-практичних проблем щодо еколого-економічної безпеки регіонів і держави повинно бути підпорядковано єдиній меті, яка, на думку автора, чітко визначена сучасною концепцією стало-

го розвитку. Концепція сталого розвитку (sustainable development) нами розглядається як дійова альтернатива сучасним концепціям соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням удосконалення методологічних підходів її реалізації [4; 6]. Однак її не можна виокремлювати від концепції національної та глобальної безпеки. Якщо традиційний розвиток кваліфікується як модель несталого розвитку, то його безпеку в принципі забезпечити неможливо. Будь-яка стратегія еколого-економічної безпеки повинна виходити з принципів кардинально нового бачення проблем безпеки: чим більш стала еколого-економічна система, тим вищою буде оцінка її безпеки. Ситуація вимагає навідрядного вирішення частини проблеми забезпечення еколого-економічної безпеки щодо визначення засадничих принципів і побудови алгоритму розроблення стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки регіону в аспекті його сталого розвитку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення принципів і формування алгоритму стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки регіону в межах концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

На першому етапі дослідження, шляхом проведення системного, контекстного та порівняльного аналізу нормативно-правової бази України, Європейського Союзу та міжнародних і вітчизняних фахових видань з питань забезпечення еколого-економічної безпеки, систематизовано, класифіковано та погруповано принципи побудови стратегії забезпечення такої безпеки. Після цього здійснено ранжування отриманого набору принципів з урахуванням чинників сталого розвитку. На підставі проведеного дослідження вважаємо за доцільне в процесі розроблення стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки використовувати такі принципи: принцип екологічності економіки; принцип послідовного наближення до рівня абсолютної безпеки; принцип мінімального ризику; принцип державного регулювання еколого-економічної безпеки; принцип інтегрованого урахування еколого-економічних факторів; принцип екологічної відповідальності, контролю та компенсації втрат. Використовуючи метод деталізації, розглянемо окремо кожний із принципів.

Принцип екологічності економіки – пріоритету соціально-екологічних принципів над економічними. Вимоги екологічної безпеки повинні домінувати при прийнятті державних рішень з питань регулювання розміщення виробничих потужностей, визначення перспектив економічного росту, величини державних резервів щодо ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій.

Принцип послідовного наближення до рівня абсолютної безпеки. Абсолютна безпека – стан, при якому виконується вимога про повне виключення небезпеки впливу людини на навколишнє середовище – ситуація ненульового (прийнятно-го) ризику [5]. Цієї позиції дотримується регламентуюча політика щодо безпеки в Україні, хоча концепція внутрішньо є суперечливою та може мати лише віртуальний зміст. Таке визнання недосяжності абсолютної безпеки й називається ненульовим ризиком.

Принцип мінімального ризику. Повинен відповідати пріоритету еколого-економічної безпеки серед інших соціальних благ, що потребує значних видатків. Концепція придатного ризику передбачає визначення нижнього допустимого ліміту безпеки та верхній ліміт ризику.

Принцип державного регулювання еколого-економічної безпеки. Практична

діяльність держави щодо забезпечення своєї безпеки повинна стати одним із найважливіших елементів системи еколого-економічної безпеки.

Принцип інтегрованого врахування еколого-економічних факторів. Реалізація зазначеного принципу передбачає взаємодію людського, природно-ресурсного факторів із державним екологічним регулюванням сталого розвитку, формування нового рівня екологічної думки, переходу до екологічної парадигми та екологізації виробництва [6].

Принцип екологічної відповідальності, контролю та компенсації втрат. Суть екологічної відповідальності – відображається в трьох функціях: стимулюючій, компенсаційній, превентивній, – і полягає в збереженні сталого балансу економічних та екологічних інтересів у процесі господарської діяльності на базі попередження, скорочення та відновлення втрат у природному середовищі [7].

На другому етапі досліджено нормативно-правові, науково-практичні та організаційно-методичні засади сучасного бачення стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки. Стратегія забезпечення екологічної безпеки України базується на основі Закону України «Про основи національної безпеки» [1]. Україна поступово адаптує своє законодавство до стандартів ЄС, робить спроби здійснювати необхідні політичні й економічні реформи, вести відповідну соціальну та екологічну політику. Це, у свою чергу, потребує значного фінансування, якого недостатньо у розпорядженні уряду.

ЄС підтримує реалізацію Україною положень, визначених у Плані дій не лише політичними, а й фінансовими засобами. Він є одним із основних суб'єктів надання допомоги Україні. Протягом 1991-2006 рр. Європейське Співтовариство надало Україні допомогу в розмірі 2,4 млрд. євро. Із 2007 р. фінансування України для реалізації ЄПС надається в рамках нового інструменту фінансування – Інструменту європейського сусідства і партнерства (ІЕСП) [2].

Питання охорони довкілля, збереження природи та стале управління природними ресурсами входять до сфери дії фінансової допомоги ЄС, що надається в рамках Інструменту європейського сусідства і партнерства. Це стосується національних, регіональних і транскордонних програм у межах ІЕСП і підтверджується тим фактом, що програми серед пріоритетних сфер називають питання охорони довкілля, а стратегічні документи містять спеціальний огляд екологічних проблем регіонального чи національного рівня.

Допомога на регіональному рівні надзвичайно важлива, адже досвід показує, що охорона довкілля є тією сферою, де співпраця розвивається, попри політичне напруження. Регіональна допомога ЄС для Східного регіону ІЕСП із питань довкілля буде зосереджуватися на багатосторонніх екологічних угодах, управлінні водними ресурсами й охороні природи, у тому числі й лісів. Надання допомоги на регіональному рівні спрямоване на покращення сталого використання та управління природними ресурсами, у тому числі на збереження біорізноманіття, охорону природи й заходи, спрямовані проти погіршення якості земель, зменшення наслідків зміни клімату, посилення співробітництва та обізнаності з екологічних питань.

Надання екологічним питанням пріоритетності є важливим, оскільки програми/проекти ЄС (наприклад, у сфері транспорту, енергетики, розвитку туризму, макро-економічної підтримки тощо) можуть мати негативний і незворотний вплив на природні ресурси сусідніх країн. Регламент щодо ІЕСП не містить спеціальних вимог для попередження такого негативного впливу, і тому важливо,

щоб імплементуючі правила, стратегії та програми вимагали проведення повної екологічної оцінки (як на стратегічному рівні, так і на рівні конкретних проєктів) до того, як допомога ЄС буде надана [3].

Таким чином, забезпечення еколого-економічної безпеки в науково-практичному плані є комплексною програмою дій, спрямованих на досягнення визначених цілей сталого розвитку. Це процес формування та реалізації системного впливу на соціоекосистему, спрямований на упередження загроз і захист від екологічних наслідків з метою досягнення оптимального рівня захищеності (сталості).

Поняття «сталість» пов'язане з величиною впливу, яка зумовила зміну стану системи. Говорячи про сталість системи, треба враховувати внутрішні зміни системи та граничні відхилення. Якщо вхідні впливи позначити X , то для сталості системи запишемо таке:

$$X_{\min} \leq X \leq X_{\max} \Rightarrow Z_{\min} \leq Z \leq Z_{\max} \quad (1)$$

Для несталих систем:

$$X_{\min} > X > X_{\max} \Rightarrow Z_{\min} > Z > Z_{\max} \quad (2)$$

де X_{\min} , X_{\max} – відповідно мінімально і максимально можливі зміни впливу, тобто внутрішні зміни в системі;

Z_{\min} , Z_{\max} – відповідно мінімально та максимально можливі зміни стану системи, які не виходять зі стану сталості останніх.

Вибір значень Z_{\min} , Z_{\max} має важливе значення для якості управління, адже впливає на сталість системи. Він є достатньо складним і може розраховуватися фахівцями за допомогою експертного аналізу.

Реалізація можливостей забезпечення сталого розвитку території перебуває під впливом економічних, політичних, науково-технічних, соціальних та інших факторів [4].

Завершальний етап дослідження був присвячений розробленню алгоритму формування стратегії еколого-економічної безпеки регіону в аспекті його сталого розвитку. Такий алгоритм було створено шляхом формалізації та логічного впорядкування етапів і групування однорідних за характером управлінських дій (рис.). На наш погляд, алгоритм формування стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки регіону включає такі взаємопов'язані між собою стадії: дослідницьку, стратегічного планування, програмно-цільового планування та еколого-економічних розрахунків та обґрунтувань. Охарактеризуємо кожну зі стадій детальніше.

Дослідницька стадія передбачає визначення структури негативних впливів по кожній зі складових еколого-економічної безпеки для всебічної та повної характеристики стану єдиної еколого-економічної системи регіону та прогнозування майбутніх умов його розвитку. Стадія стратегічного планування є найбільш відповідальною. Науково обґрунтований підхід до планування системи заходів щодо забезпечення еколого-економічної безпеки в регіоні передбачає розроблення єдиної довгострокової концепції з метою досягнення динамічної рівноваги між штучними та природними компонентами єдиного природного комплексу регіону.

Стадія програмно-цільового планування. На цій стадії формуються варіанти програм природоохоронних заходів з реалізації концепції еколого-економічної безпеки регіону та здійснюється попередній розрахунок потреби в ресурсах, необхідних для здійснення програми.

Отже, на другій і третій стадіях здійснюється розроблення єдиної стратегії

Рис. Алгоритм розроблення стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки регіону в умовах сталого розвитку

Джерело: власна розробка автора

(цілей і завдань) щодо забезпечення еколого-економічної безпеки з урахуванням основних напрямів економічного та соціального розвитку регіону.

На стадії розрахунків здійснюється конкретизація результатів розрахунків щодо обґрунтування природоохоронних заходів, здійснюється координація за ресурсами та синхронізація в часі цільових програм природоохоронних заходів з концепціями розвитку економіки регіону та розміщення міжгалузевих виробничих співвідношень.

Завдання щодо реалізації заходів забезпечення екологічної безпеки доводяться до конкретних виконавців, здійснюється їх взаємодія з показниками поточкових і перспективних планів економічного та соціального розвитку регіону. На цій стадії впроваджується система економіко-математичних моделей.

Висновки

Підвищення рівня еколого-економічної безпеки впливає на основні складові якості життя та полягає в такому: екологічно збалансована структурна перебу-

дова економіки; адекватний облік природних цінностей в економічних показниках при прийнятті економічних рішень; економічна оцінка природних ресурсів; розроблення дієвої системи субсидій екологічно збалансованого розвитку; забезпечення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку екологічно збалансованих виробництв; чіткий розподіл прав власності на природні ресурси; створення системи податків, кредитів, мит, тарифів, що стимулюють екологічно збалансовану діяльність.

У науково-практичному плані забезпечення еколого-економічної безпеки – це комплекс численних заходів, методів, способів і дій, які залежно від стану регіону, навколишнього середовища та інших факторів визначаються стратегією розвитку кожної території, спрямованої на досягнення визначених цілей сталого розвитку. Це процес формування та реалізації системного впливу на соціоекосистему, спрямований на упередження та нівелювання загроз і захист від екологічних наслідків з метою досягнення оптимального рівня захищеності (сталості).

Для розроблення зазначеної стратегії запропоновано використовувати такі принципи: принцип екологічності економіки; принцип послідовного наближення до рівня абсолютної безпеки; принцип мінімального ризику; принцип державного регулювання еколого-економічної безпеки; принцип інтегрованого урахування еколого-економічних факторів; принцип екологічної відповідальності, контролю та компенсації втрат. Автором розроблено алгоритм формування стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки регіону який включає такі взаємопов'язані стадії: дослідницька, стратегічного планування, програмно-цільового планування та еколого-економічних розрахунків і обґрунтувань.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. №964-IV // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Інструмент європейського сусідства і партнерства – нові можливості для України / Під ред. Н. Андрусевич. – Львів, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rac.org.ua/index.php?id=56&2
3. WWF Proposal for the European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI) Implementation // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://assets.panda.org/downloads/wwf_position_paper_on_the_implementation_of_the_enpi.pdf
4. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку : Підручник / Г. Дейлі. – К. : Інтелсфера, 2008. – 312 с.
5. Указ Президента України «Про Концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій» від 26 березня 1999 р. №284-99 // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
6. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития : учебник / Л. Г. Мельник. – Суми : Університетська книга, 2003. – 288 с.
7. Баб'як О. С. Екологічне право України / О. С. Баб'як, Ю. О. Чирва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gadnuk.info/pidrychnuku/ekolog-pravo/43-babuak.html>
8. Кириченко О. А. Управління фінансово-економічною безпекою / О. А. Кириченко, С. М. Лаптев, П. Я. Пригунов, О. І. Захаров. – К. : Дорадо-друк, 2010. – 480 с.